

Píše Peter Becher

(E*forum, 24. 08. 2022)

Murray Hall se narodil roku 1947 ve Winnipegu (Kanada), během postgraduálního studia se dostal do Vídně, kde roku 1975 promoval a roku 1987 se zde habilitoval. Coby mimořádný profesor Novější německé literatury se zde také etabloval jako redaktor stanice ORF a odborník na dějiny knižního trhu a nakladatelství. Je autorem dvousvazkového referenčního díla *Österreichische Verlagsgeschichte 1918–1938* [Dějiny rakouských nakladatelství 1918–1938], které vyšlo roku 1985 v nakladatelství Böhlau, zpracoval mj. také rozsáhlou dokumentaci nakladatelství Paul Zsolnay a zabýval se dějinami knižního trhu v českých zemích v 19. a 20. století (tak zní titul Hallova článku *Geschichte des Buchhandels in den Böhmischen Ländern im 19. und 20. Jahrhundert*. In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 2015, s. 7–21; srov. také mj. studii *Němečtí nakladatelé v meziválečném Československu, příspěvek k dějinám*. In: *Nakladatelství 1918–1949, Literární archiv*, č. 52, 2020, s. 10–31).

Hallova nejnovější kniha se zabývá dosud velmi opomíjeným aspektem nacistické kulturní politiky v protektorátu. Na základě precizního archivního výzkumu, jež realizoval díky stipendiu české Akademie věd v listopadu 2019, zdokumentoval a zanalyzoval Hall strukturu a politiku nakladatelství **Volk und Reich Verlag**, které bylo v Praze v dubnu roku 1940 etablováno jako pobočka stejnojmenného berlínského nakladatelství a zakrátko hrálo dominantní roli v nakladatelském prostředí protektorátu.

Centrální postavou tohoto nakladatelství byl Friedrich Heiße (1897–1970), který se narodil v Plzni, studoval germanistiku a dějiny umění ve Vídni a Berlíně, aniž by studium dokončil, a v roce 1925 založil časopis *Volk und Reich* [Národ a říše], který se věnoval „otázkám německví v příhraničních oblastech a v zahraničí ve střední Evropě“ (s. 247). V úzké spolupráci s Karlem Hermannem Frankem, který jej protěžoval a využíval pro své politické cíle, chtěl Heiße převzít všechny větší knižní domy a nakladatelství v Praze i na území protektorátu, a tím vybudovat „monopol“ (s. 18).

Hall ve své knize velmi detailně ukazuje, jak byla nejdříve zabrána pražská knihkupectví André, Neugebauer a Academia, která se nacházela ve společném vlastnictví Maxe Breghy a Arthura Hellera, právně ale byla vedena jako „tři samostatné firmy“ (s. 18). Protože byl Heller Žid, proběhlo převzetí částečně cestou arizace, přičemž Heiße nešetřil pohrdavými komentáři na adresu dosavadních vlastníků: „Jakýsi Žid a jakýsi pražský Němec zvyklý na dobrý život“ měli podle něj těmto podnikům „vtisknout charakter“, který „doslova stojí v nepřátelském protikladu“

(s. 32) vůči současným snahám a úmyslům. Následující práce související s reorganizací se ovšem vlekly celé měsíce a polykaly peníze, které mohly být zaplacený jen díky zvláštnímu povolení K. H. Franka, pro nějž bylo převzetí knihkupectví André „věcí prestiže“ (s. 33).

Ne všude se ovšem dařilo tyto cíle realizovat. V Brně a Plzni HeiB dokonce vůbec neuspěl, v Českých Budějovicích byl úspěšný pouze částečně. Zatímco zabrat nakladatelský dům Moldavia se podařilo, knihkupectví Hansen se proti těmto tlakům bránilo úspěšně, zajisté i proto, že Ludolf Hansen byl „členem SS a NSDAP a také nadporučíkem vojenského letectva“ (s. 65).

Obzvláštní pozornost se soustředila na Calveho knihkupectví (J. G. Calve'sche Universitätsbuchhandlung) na Malém náměstí v Praze, jehož majitel Robert Lerche nebyl ochotný se svého podniku vzdát. Protože byl provdán za Židovku (ale jeho žena byla v tu dobu již mrtvá), soustředil se tlak na oba jeho syny, kteří coby výkonní vedoucí ovšem také nemohli být obviněni, neboť byli pouze „zaměstnanci“ (s. 76) firmy. Rozhořela se „jakási psychologická válka“ (s. 78) proti oběma synům, jimž bylo na jaře 1942 nakonec odňato potvrzení o národní příslušnosti udělené v roce 1939. Další kroky vykazovaly veškeré znaky „byrokratické frašky“ (s. 79), např. když různé úřady zcela vážně rozvažovaly, lze-li hodnotit „činnost ve fotbalovém klubu ‚Deutsche Sportsbrüder‘“ jako „obzvláště obětavé nasazení“ osvědčující „německé smýšlení“ či je-li třeba jednat s oběma bratry stejně atd. Přes veškerá příkoří se podařilo Robertu Lerchemu staršímu udržet si vedení knihkupectví až do konce války. Vyvlastnění a konfiskace majetku se dožil až po válce, než v říjnu 1945 umřel. Robert Lerche mladší musel opustit zemi a vedl knihkupectví svého otce dál v Mnichově (kde se s ním autor této recenze jako student ještě osobně seznámil).

Výsledkem rešerší Murraye Halla je také vyjasnění vztahů mezi deníkem *Prager Tagblatt* a nakladatelstvím Julius Kittl Nachfolger sídlícím v Moravské Ostravě. Wilhelm Mercy (1866–1914), jehož firmě Heinrich Mercy Sohn deník *Prager Tagblatt* patřil, odkázal v dědictví tuto firmu své ženě Ottilii, která se rozhodla, že budou noviny „nadále beze změn vedeny dosavadními dlouholetými zaměstnanci“ (s. 102): vydavatelem zůstal Rudolf Keller, který měl současně na starosti i „nejvyšší vedení ostatních zahraničních listů nakladatelství Mercy“ (s. 103), k nimž náleželo také vydavatelství Julius Kittl. Tak se ve firemním rejstříku v roce 1915 objevilo označení „Julius Kittl Nachf. Keller & Co.“ (s. 103). Keller, jenž se narodil roku 1875 v Ostrově nad Ohří (něm. Schlackenwerth) nedaleko Karlových Varů jako Kohn a své příjmení změnil roku 1902 na Keller (s. 101), odešel k 31. 12. 1938 z nakladatelství Heinrich Mercy Sohn, a tím také přestal být vydavatelem deníku *Prager Tagblatt*. Stalo se tak ve stejný okamžik, kdy *Deutsche Zeitung Bohemia* a *Prager Presse* musely zastavit činnost. Následujícího roku emigroval s ženou přes Velkou Británii do USA (s. 105).

Jak Hall dokládá, byla firma Kittl ve 20. a 30. letech 20. století „dost úspěšná“ (s. 104) a v roce 1922 si dokonce mohla dovolit pomoci nakladatelství Rowohlt z finanční krize tím, že se stala „hlavním akcionářem“ (s. 104). Po roce 1933 byla úřadům v Německé

říši „trnem v oku“ (s. 104), protože zahrnovala do svého programu i židovské autory, např. Ludwiga Windera, Ernsta Weiße, Ernsta Sommera a Friedricha Torberga, kteří v Německu nesměli publikovat (s. 104–105). V červenci 1942 ale nakonec došlo i na Julia Kittla, firmu převzala společnost s ručením omezeným Volk und Reich GmbH (s. 111).

Těmto a dalším aspektům nakladatelské politiky se Hall věnuje na základě mnoha detailů, např. tematizuje reprezentativní časopis *Böhmen und Mähren*, který vydávalo nakladatelství Volk und Reich Verlag jako „list říšského protektora“ (s. 113 nn.), a Cenu Adalberta Stiftera (Adalbert-Stifter-Preis), kterou časopis vypisoval a dokonce třikrát udělil (s. 147 nn.), dále např. edici Prager Feldpost-Bücherei (s. 138 nn.), konflikt s Nadací Reinharda Heydricha (Reinhard-Heydrich-Stiftung) (s. 189 nn.) a také výstavy knih, které plnily roli „nástroje kulturní politiky“ (s. 235 nn.).

Nakonec se Hall věnuje také poválečnému období, kdy se Heiße pokoušel vydávat sám sebe za „nevinně pronásledovaného“ a za „bojovníka v odboji proti nacistickému režimu“ (s. 249). Díky svědectví mnoha dotázaných byl označen za „osobu méně ideologicky zatíženou“ (s. 278), přestože byl nejen členem NSDAP, nýbrž také „SS-Standartenführer“ (s. 251). Hallovy rešerše potvrzují dřívější názory, že Heiße nebyl „pouhým přísluhovačem“, nýbrž „aktivním tvůrcem této politiky“ (s. 281).

I když tato publikace není „kompletními dějinami [...] německojazyčného knižního trhu v Čechách a na Moravě“ (s. 282) a zabývá se pouze konkrétním příkladem nakladatelství Volk und Reich Verlag včetně jeho okolí, přesto nabízí veskrze detailní obraz kulturní politiky, který přesahuje omezený příklad tohoto nakladatelství. Pro vědce, kteří se budou v budoucnu zabývat kulturní politikou v Protektorátu Čechy a Morava, bude tato publikace jistě referenční studií.

Přeložil Lukáš Motyčka

Murray G. Hall: *Der Volk und Reich Verlag, Prag. Zur Geschichte des Buchhandels und Verlagswesens im Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945*. Wien: Praesens Verlag 2021, 358 s.

www.ipsl.cz